

De geschiedenis van een schaatstocht die Jan van der Poel, Jaap en Kees van Leeuwen maakten naar Marken, op één dag heen en weer, in de barre winter van 1890

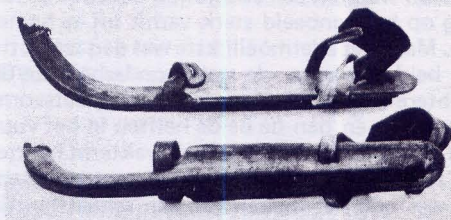
Ter afsluiting een derde verhaal over Jan van der Poel Nzn. In het eerste verhaal lazen wij, hoe hij als Poldervoorzitter kordaat optrad bij een dreigende overstroming in de Weipoort. Daarna ging het over de stichting van de Korenmolen in de Weipoort en hoe Jan van der Poel als boer ook nog handel ging drijven in veevoeder.

Het volgende relaas vertelt ons hoe Jan van der Poel met zijn vrienden Jaap en Kees van Leeuwen -toen nog jonge mannen- een schaatstocht wilden maken naar Marken. In die barre winter van 1890 was dat een geweldige prestatie, maar het gaat in dit verhaal meer over de manier waarop schaatsen in die tijd gemaakt werden door doorgewone Zoeterwoudse ambachtsmensen. De schrijver van dit verhaal vond dit wellicht belangrijker dan de tocht zelf, met alle ontberingen daaraan verbonden. Een en ander is weer genomen uit de geschriften van C.P.J. Paardekooper sr.: „Zo was het in Zoeterwoude”.

Drie Weipoortse boeren, op één dag heen en terug op de schaats naar het eiland Marken in de Zuiderzee.

Jan van der Poel, Jaap van Leeuwen en zijn broer Kees van Leeuwen, sterke kerels uit de Weipoort, opperden het plan om in één dag per schaats naar het eiland Marken te rijden en weer terug. Het was een ongekend strenge winter, die van 1890, bar en boos, koud en veel te lang. Het moet vooral Jan van der Poel Nzn. geweest zijn, de latere stichter van de korenmolen, die het plan van de schaatstocht naar Marken, gemaakt had. Meermalen heb ik hem dit verhaal horen vertellen. Hij was al een oude man, toen ik hem, in 1920 als voorzitter van de Oost- en Westbroekpolder leerde kennen, en hij zal achter in de dertig geweest zijn, toen hij zijn vrienden, de gebroeders van Leeuwen, wist te bewegen tot de tocht naar Marken, heen en terug, op één dag.

Hij stond bekend als een stugge doorzetter, die Jan Poel, een volhouder. Toen zondag's avonds in zijn huis, onder het genot van een stevige borrel het plan gemaakt werd, ging hij diezelfde avond, laat nog, Gerrit van der Lelie uit zijn bed kloppen om te zeggen: „Je mot zurgen, dat ik dinsdagmorgen vier uur een paar nieuwe opgetuigde schaasen heb. Je mot maar wat meer rekenen, want 't is haastwerk”. „Jan, maar potvergeme nog an toe”, zei de smid, „dat gaat niet, want ik mot eerst de schinkels smeeën en dan ken de timmerman pas de houtjes d'rop maken”. „En toch mot 't; ga jij maar gauw naar je nest, kom 'r maar vroeg weer uit en maak dan als de bliksem een paar goeie stalen schinkels”. De smid, die een goeie klant aan Jan Poel had, durfde hem niet tegen te spreken, en zei: „As dat mot, Jan Poel, dan mot 't maar. Maar dan mot jij effen naar Kees van Heteren gaan zeggen, dat ie al vast beginnen mot aan die schaatshoutjes. Zeg maar, dat hij om twee uur de schinkels krijgt. As 'k vroeg begin, zal het wel lukken. Maar hoe zit het nou met 't leren tuig, met de neuzen en met de hielingen?”. Jan Poel, die niet van zeuren hield, zei: „As jij nou maar zurgt, dat de schinkels om twee uur klaar benne, dan zal ik wel zurgen, dat de timmerman de houtjes op tijd klaar heb; dan heb Willem van Bentum nog tijd zat om

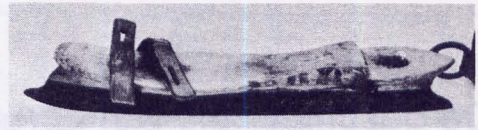

*Friese schaatsen;
tweede helft 19de eeuw.*

't tuig te maken. Maar ik heb je één ding te zeggen: zorg, dat de schinkels goed gemaakt zijn en goed geslepen benne, want ik mot dinsdagochtend om vijf uur gaan rijden naar Marken, op één dag heen en weer. Begrijp ie dat? Jaap en Kees van Leeuwen gaan ook mee". Gerrit schudde zijn grijze hoofd en zei: „Dat is nou net wat voor Jan Poel". „Ja, ja," zei Jan Poel, „zorg nou maar dat ik een paar goeie schinkels krijg voor mijn schaasen. Wel te rusten".

's Morgens om vijf uur trok Gerrit, de smid, de blaasbalg aan om het kolenvuur aan te wakkeren en om zijn kunstwerk te verrichten. Wat waren die arme smidjes, die er met smeden hun broodje moesten winnen, toch bekwame ambachtsmannen. Als ik die ouwe schaatsen voor de geest haal, dan zie ik nog voor me, hoe zo'n smid zijn vak moest verstaan. Wat een stukje vakwerk om zo'n schaatsschenkel te maken. Als jongen heb ik er uren naar staan kijken. Zo herinner ik me nog, bij Beukelaar, de smid op het dorp, van het begin tot het einde een schaatsschenkel te hebben zien maken. Zo'n schenkel bestond uit twee helften, in de lengte aaneen gemaakt. De strook, die langs het ijs zou glijden, was van zeer hard staal, terwijl de bovenste helft van gewoon ijzer gemaakt werd. De smid begon van een dik stukje staal een strip te maken, met een doorsnee van plm. 2 mm dik en breed. Dat alleen al was een meesterwerk. Denk eens in: van een stukje staal een strip maken, smeden, van 2 x 10 mm ter lengte van ongeveer 35 centimeter. Over de hele lengte zuiver even dik en even breed. De grote kunst was om het stukje staal in het vuur op de juiste hitte te brengen, heet genoeg om het op de genoemde maat te kunnen smeden en op een temperatuur, dat het staal niet verbrandde.

En het was net zo moeilijk om het stalen stripje op de juiste hardheid te brengen. Zou de onderzijde van de schenkel te hard zijn, dan zou hij gaan scheuren of breken. Zou hij te zacht zijn, dan verloor hij gauw zijn scherpte en gleed hij bij het schaatsenrijden op het harde ijs weg. Het tweede proces van het schenkel-smeden was, om een stripje van dezelfde afmeting op het aanbeeld sterk verhit uit te hameren. Maar het allermeest moeilijke was dan tenslotte om beide strippen -de stalen onderhelft en de zachtere bovenhelft- op de juiste schaatsvorm te smeden en dan de beide helften in het vuur aan elkaar te wellen, zoals de vakterm heette. Wij zouden eerder zeggen, aan elkaar tsmelten. Zo was ook het maken van een schaatshoutje voor een friese schaats een knap stukje ambachtswerk. Wij maakten in onze jonge jaren deze schaatshoutjes voor friese schaatsen met

*Hollandse zwierschaats;
eerste helft 20ste eeuw.*

de hoge nekken. Het lastigste was toen vooral om de groef in het houtje zuiver te maken en wel zo, dat de schenkel er recht in kwam te liggen. Maar ook de schoenmaker, Willem van Bentum was een goed vakman. Zijn leren schaatstuig was onverwoestbaar sterk. Staan we even stil bij de benamingen van het schaatsschaatslederwerk. Men sprak daarbij van neuzingen. Dat waren de lederen lussen, die de voorkant van de schoen op de schaats vasthielden, lederen lussen, waardoor de schaatsbanden werden getrokken. De hiel van de schoen werd op de schaats vastgetrokken door de z.g. hielingen. Het totale lederwerk voor de schaats werd het schaatsentuig genoemd. In die oersterke neuzingenlus en de metalen ring van de hielingen werd dan het veelkleurige ijzersterke schaatsenbank getrokken om de schaats stevig onder de schoen te binden.

Nu gaan we op papier zetten, voor hoe weinig geld al dat vakwerk gemaakt werd. Gerrit van der Lelie kreeg voor het smeden van de schenkels: drie gulden en vijftig cents, zegge en schrijven, f 3,50. Timmerman van Heteren kreeg voor die prachtige schaatshoutjes f 1,50 samen f 5,00. Daar moest de smid voor leveren: staal, ijzer, 2 koperen knopjes en de schel-schroeven; bovendien zijn vuur, kolen en lamplicht. De timmerman leverde fijn beukenhout en lijnolie voor de glans. En wat een kou zullen ze geleden hebben in die onverwarmde werkplaatsen. De smid kon zich dan nog warmen aan zijn vuur, maar de timmerman had alleen zijn petroleumlamp. De arme schoenmaker zat er meestal wel warmer bij, maar ik hoor hem verzuchten: „Dat schaatssentuig, voor plezierwerk van die boeren, daar verdien ik het zou in de pap niet mee. Ik durf voor zo'n tuig, waar ik het beste leer voor gebruik, voor twee schaatsen niet meer dan 36 stuivers te vragen". Zo'n paar schaatsen kostte dus, opgetuigd, compleet slechts f 6,80.

Dank zij Gerrit Lelie, Kees van Heteren en Willem van Bentum kon Jan Poel zijn tocht naar Marken met Jaap en Kees van Leeuwen, op één dag heen en weer, op tijd volbrengen in die barre winter van 1890.

H.J.C. Paardekooper